

„Ember az embertelenségben”

*Szabó István kiállítási megnyitója
1994. június 28-án a Széchényi Könyvtárban*

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Az a feladatom, hogy megnyissak egy kiállítást, amely egy a mai napon, június 28-án 80 éve történt esemény következményeinek egy részéről kívánja tájékoztatni az érdeklődő közönséget. Az esemény Sarajevo-ban történt, Gavrilo Princip merénylet megölte Ferenc Ferdinándot és ez okot szolgáltatott a háborúra. Ferenc József a merénylet hírének vételekor hosszan hallgatott, egy sarkot figyelt szobájának mennyezetén, majd percek múltán szárnysége szerint azt mondta, „a gondviselő megoldotta azt, amit mi nem tudtunk megoldani”.

Mikor kezdődött a XX. század, Európa és még inkább Közép-Európa népeinek tragikus vesszőfutása, a politikai bűnözés máig tartó áradása, nem tudom. Vajon ez a nép és ez a lövés vagy már jóval előbb megszületett politikai döntések okozták mindazt, amit mindannyian a mai napig egyéni családi tragédiákban hordozunk? Nem vagyok történész és tudásom sem engedi meg, hogy az összefüggésekről beszéljek. Arról a 80 évről szeretnék pár szót szólni, melyet azóta megélték szüleink, akik azon a nyáron még csak gyerekek voltak és valószínűleg tártott szájjal nézték a virágosöbön frontra induló lelkes katonákat, „vessen kutya Szerbia, Tito láncos kuttyája”.

Nem elszólás, ne ijedjenek meg, hogy a felkért előadó a szörnyű nyári melegben elvesztette történelmi, politikai tájékozódó képességét.

A találmányok, a politika, a propaganda, a társadalomszervezés, az ellátás vagy akár a haditechnika találmányai a mai napig élnek, működnek, kicsit változtatott rajtuk a technikai fejlődés, de a konzervgyártástól a művégtag-gyártásig micsoda fejlődést hozott a háború, amelyet mi is élvezhetünk. A szardíniától a tubusba zárt, mélyhűtött ételekig, a szikratávírótól a dunaparti korzón sétálók mobil telefonjáig, a kvarcórától, az első fedeles repülőktől, Werner von Braun „V2”-jén át a holdrakétáig, ez mind a hadiipar találmánya.

De ilyen a hadikölcsöntől a békekölcsönig, sőt a jegyrendszerig minden. A fegyvergyártás igényére már az első világháborúban leszerelték a templomi harangokat, begyűjtötték a mozsarakat és kilincseket, „gyűjtsd a vasat és a fémeket, ezzel is a békét véded”.

A tábori posta, a tábori postaszám, az előre megfogalmazott formaüdvözlő mondatok, melyeket átenged a cenzúra a frontról, a hadifogolytáborból, a munkatáborból, a koncentrációs táborból, kitelepítésből. A hadi- és propagandabélyeg, államfők, hadvezérek, politikusok képével, akik mind nem tudták, milyen élvezetet okozott a postahivataloknak arcukba csapni a pecsétet, megbosszulni a megaláztatást, a gőgös, a hazug, a fellengzős, önhitt szölamokat, az elnyomo-

rodást. És mindazt csak pár krajcárért, következmények nélkül, bele a képe közepébe.

Aztán a hadisegélyező hivatal, a sorbaállítás, a kevés pénzért. A munkanélküli segély, jóvátétel, kárpótlás, áll a sor, még lehet Hölgyeim és Uraim.

Augusztai főherceg asszony, József főherceg felesége gyorssegélyt ad az özvegyeknek, árváknak. Horthy Miklós kormányzó hitvese meleg ruhát gyűjt a frontra indulóknak, a miniszterelnök felesége hadiárvákat fogad, Rákosi Mátyás a koreai háborúból menekült gyerekek között.

A fronthumor, a lövészárkok viccei, a munkatábori humor. Éjszakai őrszolgálat egy szál lapáttal. Állj vagy eláslak. A gulyáságyútól Róbert bácsi konyháján át, a mostani ingyen ebédig.

És a kitüntetések. A katonai Mária Terézia rend, a Vitézségi érem arany- és ezüst-fokozata. Olvasom, a második zsidó törvény még kivételezettséget biztosít a kitüntetetteknek, azután már jobb nem említeni, mert hatalmas pofon jár érte. Istenem, a munka érdemrend arany fokozatáért még egyelőre nincsen senkinek nagyobb baja.

Hárommillió nyolcszázezer férfi harcol a fronton, csak a magyar korona területéről, ez a mai Magyarország teljes lakosságának több mint egyharmada, minden harmadik ember, nincs család Magyarországon, a Monarchiában, Közép-Európában, akit ne érintene a háború, fogynak a férfiak és egyre több nő kerül a frontra. Először csak a kórházvonalokra, a frontkórházakba, később egyenruhát öltenek, rendőr, ÁVH-s, egyre több a rangjelzés a nőkön is.

És jönnek az emlékművek. Minden faluban egy kő- vagy bronzszobor nevekkel, akik hősi halált haltak, utcatáblák, amelyeket azután le lehet verni, megváltoztatni, az át- és átfestett múlt szerint változtatni, szobrok, amelyek ledönthetők, ha úgy kívánja az újabb és újabb hatalom.

Temetők a csatamezőkön, a hegyoldalokban, a dolomitokon. Az exhumálások százada, a hazaszállított csontok, újratemetések.

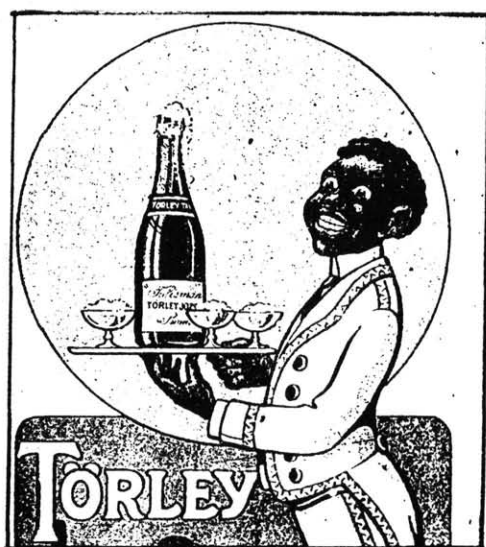
Mi történt azóta, aminek kezdete dátum szerint, ez a 80 évvel ezelőtti mai nap? Egyetlen ember élete, alig múlt 80, bármelyikünk édesapja, édesanyja, nagyszülete vagy akár saját maga. Mi történt vele, 1914. június 28-a óta? Ferenc József apánk háborúja óta.

Az őszirózsás forradalom, le a császárral! éljen a polgárság! éljen a köztársaság! éljen Károlyi Mihály! aztán a proletárdiktatúra, le a burzsoáziával! éljen Kun Béla! Szamuely Tibor, a Lenin fiúk, a román csapatok, Héjjas Iván, Prónai, le a kommunistákkal! Horthy Miklós, aztán a II. világháború, német csapatok, Szálasi, Endre László, aztán a szovjet csapatok, Tildy, Szakasits, Rákosi Mátyás, le a feketézőkkel, le a klérussal, le az arisztokráciával! le Rajk Lászlóval, Pálffyval, Súlyommal, 1956, le Rákosival, éljen Nagy Imre! 56. november, le Nagy Imrével! 57. május elsején felvonulás, éljen Kádár!

Már én emlékszem, nem a szüleim.

1970. május elsején azt mondta sóhajtván – Kádárt nézve – az ismert Tévériporter, aki nemrég az egyik legismertebb antikádárista lett, Nagy király.

Aztán 68., 80., 89., ez összesen Ferenc József, Károlyi, Kun, Horthy, Szálasi, Tildy, Rákosi, Nagy Imre, Kádár, Antall, 10 alapvető, mindent átíró rendszerválás, rendszerek, melyek az előző rendszert bűnözők világának és a lakosságot áldoztatnak, vagy bűnözőnek, bűnözők kiszolgálóinak tekintették.

Rendszerek, amelyek elvárták, hogy nemzetmentő, igazságtevő ideológiájuk zászlaja alatt álljon az ország lakossága és lelkesen vállalja az új, igaz hitet.

Lehet-e ennyit változni? Miközben fő a gulyáságyúban az étel és kitüntetések osztanak. Lehet ennyi hitet változtatni? Létezik ennyi identitás? Lehet-e azonos önmagával ennyi változást elhívó állampolgár?

És, ha nem hisz, akkor cinikus, legyint, túlélni akar, csak rotyogjon a gulyáságyú, jöjjön az a hadisegély, jóvátétel, kárpótlás?

Hogy őrizheti meg az élő ember önmagát? Hiszen ami változott, a rengeteg megalázás és szenvedés közben talán csak annyi, hogy míg 1914-ben a hatalom által megalkotott ellenségképben hitt az állampolgár, hitte, hogy a rendszer ellensége az ő élete ellensége is, ma már senki nem hisz, mert tudja, az ellenségalkotás a hatalmon lévőök pillanatnyi érdekét szolgálja, semmi más.

Hogy őrizheti meg az élő ember önmagát?

Csak úgy, ha nem hisz senkinek sem, aki saját politikai céljai érdekében meg akarja akadályozni őt abban, hogy őszintén szembenézzon saját múltjával, saját 80. évével, hogy tudja és ezért vállalhassa is magát olyannak, amilyenné formálta ez a rengeteg, szörnyű embertelen kihívás és önmaga, a szikratávíron jelentett 1914. június 28-i szarajevói merénylettől az 1994-es tömeggyilkosságok Szarajevójának, CNN TV-n való közvetítéséig.

Mert csak ennyire jutottunk. Miért még mindig Szarajevó? Mi lehet ebben a kisvárosban a titok, mágikus, bűnös erő, hogy itt nyílik meg időközönként a polkba vezető lejárát.

Talán, mert három egymás ellen uszítható szellem, három világot irányító magatartás, három másság, három kihasználható ellenségkép lehetősége él itt együtt, találkozik utcáin, nap mint nap.

Én nem tudom.

Szabó István